

БАНКІВСЬКА СИСТЕМА

Жанна ДОВГАНЬ

УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ В БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВАХ

Обґрунтовано теоретичні та методичні засади підвищення ефективності управління ризиками банківських установ на основі удосконалення їх аналізу та оцінки. Здійснено теоретичні узагальнення та внесено практичні рекомендації до процесу управління ризиками банків.

The theoretical and methodical principles of risk management in banks based on the improved analysis and estimation are covered. Theoretical conclusions are carried out. Practical recommendations to the process of risk management of banks are made.

Ключовим елементом фінансового посередництва у будь-якій економіці є банківська система, швидкий розвиток якої ми спостерігаємо нині в Україні. Однак при цьому виникають певні проблеми, які стримують не лише розвиток надійної і ефективної банківської системи, але й в цілому процеси економічного зростання в країні і розвиток її міжнародних відносин. Серед зазначених проблем важливого значення набуває оцінка банківських ризиків і управління ними, необхідність побудови ефективної системи ризик-менеджменту.

Вміння розумно ризикувати – один із елементів культури підприємництва загалом, а в банківській діяльності зокрема. Ризик для банкіра означає невизначеність, що пов'язана з деякими подіями, можливість втрат через настання або ненастання певних подій. Нині одним із головних завдань для вітчизняних банківських установ є розробка і впро-

вадження ефективного ризикового менеджменту, який відповідав би вимогам національного фінансового ринку. При цьому йдеться не про уникнення ризиків узагалі, а про їх передбачення та мінімізацію.

Загалом банківська сфера характеризується вищою ризикованістю порівняно з іншими видами діяльності. Причин тут кілька:

1) банки працюють постійно з “чужими” грошима, а тому мають стежити за тим, чи в змозі вони будь-коли виконати власні зобов'язання перед клієнтами;

2) банки працюють з великими сумами грошей;

3) відхилення розвитку подій від запланованого може призвести до великих короткотермінових, за загальними мірками, але важливих для банку зрушень у структурі його майна.

Серед наукових досліджень проблем оцінки та управління банківськими ри-

зиками необхідно виділити праці таких вчених-економістів як З. Васильченко, В. Вітлінського, І. Гуцала, О. Дзюблюка, Т. Коха, О. Лаврушина, А. Мороза, Діани Мак Нотон, Л. Примостки, Роланд Еллера, П. Роуза, В. Севрука, Дж. Синки, Е. Ширінської та багатьох інших.

Разом із тим, такі важливі ключові аспекти даної проблеми, як вироблення цілісного підходу до процесу управління ризиками в банку шляхом побудови системи ризик-менеджменту, мало досліджені і вимагають наукових розробок.

Метою даної статті є розробка комплексного підходу до управління банківськими ризиками, вираженого у вигляді системи ризик-менеджменту. Дана система повинна забезпечити чіткий розподіл епіцентрів ризиків, включати методики оцінки кожної складової ризиків і управління ними окремо і в сукупності.

Перш ніж приступити до опису системи управління ризиками в банку, слід навести деякі базові визначення ризик-менеджменту.

Загалом ризик слід розглядати як економічну категорію, оскільки він є результатом нестійкості і невизначеності ринку, а також економічних умов, що склалися на певному етапі розвитку. У даному контексті під ризиком розуміють можливість збитків або негативної зміни доходів чи витрат економічних суб'єктів і в результаті зміни основних ринкових параметрів.

Ризики в банківській діяльності – це загроза невиконання управлінських планів щодо ресурсної та дохідної частин операцій, тобто це ймовірність того, що відбудеться подія, яка негативно відобразиться на прибутку чи капіталі банку.

Ризики притаманні будь-яким банківським операціям, тому при їх проведенні дуже важливо визначити величину ризику, який бере на себе банк і розробити заходи мінімізації ризику до допустимого рівня.

Процедура аналізу ризиків передбачає обов'язкове визначення якісних характеристик ризиків, чіткий опис всіх властивих банку небезпек і складання списку небажаних подій, які завдають банку збитки.

Аналіз ризиків дає змогу отримати відповідь на такі основні запитання:

1) які елементи структури банку є об'єктами потенційних загроз?

2) які саме небезпеки загрожують цим об'єктам?

3) які можливі наслідки вказаних загроз?

4) яких заходів слід ужити для їх подолання чи локалізації, а також для відшкодування можливих збитків?

Діяльність сучасної банківської установи знаходиться під впливом різноманітних ризиків. Тому з теоретичної і практичної точок зору надзвичайно важливою є проблема їх ідентифікації та класифікації.

Існують різні класифікації банківських ризиків. Наведемо характеристику основних видів ризиків, які притаманні діяльності банківських установ.

Кредитний ризик – це ймовірність негативної зміни вартості активів унаслідок неспроможності контрагентів (позичальників) виконувати свої зобов'язання, зокрема щодо виплати процентів і основної суми позики відповідно до термінів і умов кредитної угоди. Тобто кредитний ризик означає, що платежі можуть бути затримані чи взагалі не здійснені, що, в свою чергу, може призвести до проблем в русі грошових коштів і негативно відобразитися на ліквідності банку. Не дивлячись на інновації в секторі фінансових послуг, кредитний ризик залишається на сьогодні основною причиною банківських проблем.

Кредитний ризик тісно пов'язаний із ризиком ліквідності. Сутність ризику ліквідності полягає в тому, що кошти, необхідні для покриття відпливу депозитів та задоволення попиту на кредити, будуть у потрібний момент недоступни-

ми для банку, що призведе до несподіваних збитків (банк змушений терміново залучати ресурси за надто високими процентними ставками для задоволення поточних потреб у готівкових коштах). Тобто, це ризик втрат, зумовлений можливим невиконанням банком своїх зобов'язань і полягає в тому, що у певний період при нестачі коштів необхідно терміново фінансувати деякі активи або за рахунок продажу інших активів, або за рахунок придбання додаткових ресурсів у несприятливих ринкових умовах. Найчастіше причиною дефіциту ліквідності є раптовий та значний за розмірами вплив коштів з поточних, депозитних та інших рахунків клієнтів.

Значну частку в системі ризиків банківської діяльності становлять ринкові ризики. Ринкові ризики – це можливість негативної зміни вартості активів банку внаслідок коливань валютних курсів, процентних ставок, цін на активи і пасиви. Вони вимірюються змінами у вартості відкритих позицій банку чи змінами дохідності. Ринкові ризики охоплюють:

- валютний ризик – ймовірність настання негативної зміни вартості активів у зв'язку із змінами курсу однієї валюти щодо іншої;
- ризик позиції (процентний ризик і ризик зміни курсу цінних паперів) – ймовірні показники можливих збитків, які є наслідком зміни процентних ставок і вартості активів із зміною курсів цінних паперів.

Отже, ринковий ризик пов'язаний із коливанням цін на чотирьох важливих економічних ринках: ринку боргових цінних паперів, ринку акцій, валютному і товарному, тобто на ринках, чутливих до зміни процентних ставок. Він відноситься до категорії спекулятивного ризику, зміст якого в тому, що рух цін може призвести до прибутків чи збитків.

Операційні ризики – відображають можливість непередбачених збитків унаслідок технічних помилок при прове-

денні операцій, навмисних і ненавмисних дій персоналу, аварійних ситуацій, збоїв апаратури тощо.

Реалізація (настання) операційних ризиків призводить до відтермінування чи затримки в роботі банку, штрафних санкцій чи можливих проблем у діяльності відділу бек-офісу, який здійснює реєстрацію угод і виконання операцій.

До ознак, які визначають операційний ризик, за Базельськими рекомендаціями належать: “недотримання правил внутрішнього контролю і політики у корпоративному управлінні”, “шахрайство”, “зловживання уповноваженнями”, “порушення етичних норм”, а також збої в роботі інформаційно-технологічних систем, різні стихійні явища і пожежі [7].

Правові (юридичні) ризики виникають унаслідок відсутності чітко визначених юридичних аспектів, що регулюють здійснення угоди. Передумовою для ідентифікації правового ризику згідно з Базельськими рекомендаціями є недостатні чи некваліфіковані консультації і неправильне ведення документації, невизначеність наявних законів, несприятливі наслідки судових спорів, правова неврегульованість нових видів банківських та інших операцій.

Ризик країни – це можливість втрат, пов'язаних із розміщенням активів і здійсненням діяльності у певній країні. Ризик країни складається із двох елементів:

- ризик неплатоспроможності зарубіжного позичальника – це ризик того, що позичальник (тобто підприємство, банк чи уряд) не буде в змозі виконувати свої зобов'язання;
- трансфертний ризик – це ризик того, що зарубіжний партнер не зможе виконати кредитного зобов'язання через проблеми з обміном (конвертацією) валют (наприклад через не вигідний курс). Цей ризик можливий навіть тоді, коли позичальник є платоспроможним.

Виникнення ризику репутації Базельський комітет вважає “наслідком операційних прорахунків, неспроможності банку відповідати вимогам законів та іншим правовим актам чи з інших причин”.

Система ризик-менеджменту – життєво необхідний елемент бізнесу, запорука конкурентоспроможності банку. Саме так його сприймають на Заході вже давно. Більше того ризик-менеджмент розвинувся у прикладну науку із своїм категоріальним апаратом і набором методик. Поступово розуміння важливості комплексного управління ризиками приходить і до вітчизняних банківських установ. Що слід віддати на аутсорсінг, а якими ризиками слід управляти самостійно – вибір залишається за банком, кожен варіант має сильні і слабкі сторони. Однак те, що без системного управління банк не лише не зможе успішно розвиватися, а й навряд чи довго проіснує, стає все більш очевидним.

Необхідність запровадження інтегрованої системи управління ризиками в банках обумовлено такими факторами:

- волатильність фінансових ринків;
- періодичні кризи;
- посилення вимог регулюючих органів;
- удосконалення механізмів управління.

Вищезазначені причини вимагають від банківських установ здійснювати управління ризиками.

Управління ризиками (ризик-менеджмент) – це проведення заходів, спрямованих на мінімізацію відповідних ризиків, і пошук оптимального співвідношення між дохідністю і ризиком; містить оцінку, прогноз і страхування відповідного ризику.

Система управління ризиками зорієнтована на вирішення таких завдань:

- забезпечення оптимального співвідношення між дохідністю банківських операцій і їх ризиковістю;
- зниження непередбачених збитків;

- зменшення волатильності прибутку;
- підтримка ліквідності банківських коштів на достатньому рівні при оптимізації обсягу прибутку;
- задоволення норм достатності власного капіталу;
- підвищення фінансової стійкості банку та інші.

Оскільки управління ризиками є частиною практичного менеджменту, воно вимагає постійної оцінки прийнятих рішень.

Важливими елементами систем управління банківськими ризиками є [1]:

- чіткі та документаційні принципи, правила та директиви до запитань торгової політики банку, управління ризиками, організації трудового процесу;
- створення спеціальних груп управління ризиками, незалежних від комерційних підрозділів банку; керівник підрозділу, що відповідає за управління ринковими ризиками, повинен звітуватися перед головою правління банку;
- встановлення лімітів ринкових і кредитних ризиків та контроль за їх дотриманням, а також агрегування ризиків за окремими банківськими продуктами, контрагентами і регіонами;
- визначення періодичності інформування керівництва банку про ризики;
- для всіх типів ризиків створюються спеціальні небагаточисельні групи по управлінню, незалежні від комерційних підрозділів банку;
- всі елементи системи контролю та управління ризиками перевіряються аудитором, незалежним від комерційних служб банку.

Основним завданням регулювання ризиків є підтримка необхідного співвідношення прибутковості з показниками безпеки і ліквідності в процесі управ-

ління активами і пасивами банку, тобто мінімізація банківських втрат. Ефективне управління рівнем ризику повинно вирішувати низку проблем – від моніторингу ризику до його вартісної оцінки. Рівень ризику, пов'язаного з тією чи іншою подією, постійно змінюється через динамічний характер зовнішнього середовища банків. Це змушує банк регулярно уточняти своє місце на ринку, здійснювати оцінку ризику тих чи інших подій, переглядати відносини з клієнтами і оцінювати якість власних активів і пасивів, і як наслідок, коректувати свою політику в галузі управління ризиками. Цей процес включає в себе низку етапів управління банківськими ризиками.

Це перш за все, ідентифікація ризиків – формування переліку та класифікації ризиків і критеріїв у ринковій ситуації, тобто це виявлення змісту і складу ризику.

На другому етапі банк має знайти джерела інформації для оцінювання рівня ризику. Інформація має бути об'єктивною, повною та різнобічною. Тут можуть використовуватися такі джерела інформації, як статистична інформація, звітні дані, експертні оцінки, прогнози та ін.

На третьому етапі слід здійснити вибір критеріїв та методів для оцінювання вірогідності практичної реалізації ризику. Спеціалісти банку розробляють систему показників, визначають критичні та оптимальні значення для кожного показника і всієї системи загалом. Також необхідно розробити метод зведення різних за суттю показників у єдине ціле.

Четвертий етап передбачає обрання засобів попередження ризику. Ці засоби можуть бути спрямовані на знешкодження впливу як окремих ризиків (мікрохедж), так і певної суми ризиків (макрохедж). Основні методи управління банківськими ризиками подано на рис. 1.

На останньому етапі банк аналізує результати, досягнуті в управлінні ризиками, і якщо необхідно, відкориговує попередні етапи. Аналіз має здійсню-

ватися як щодо оперативної політики окремих підрозділів банку, так і короткострокових та довгострокових програм заходів банку загалом.

Таким чином, системи управління ризиками дають змогу керівництву банку виявити, локалізувати, виміряти і проконтролювати той чи інший вид ризику і тим самим мінімізувати його вплив. Все це передбачає розробку кожним банком власної стратегії управління ризиками, тобто основ політики прийняття рішень таким чином, щоб своєчасно і послідовно використовувати всі можливості розвитку банку і одночасно стримувати ризику на необхідному рівні.

Цілі й завдання стратегії управління ризиками більшою мірою визначаються постійною зміною факторів зовнішнього середовища, в якому працює банк. Основними ознаками зміни зовнішнього середовища у вітчизняній банківській системі в останні роки є: зростання інфляції, збільшення кількості банків та їх філій, регулювання умов конкуренції між банками зі сторони Національного банку України, розширення грошового і кредитного ринків; поява нових видів банківських послуг, посилення конкуренції між банками, відсутність дійсних гарантій щодо повернення кредитів та інші.

Банк повинен вміти вибирати такі ризики, які він може правильно оцінити і якими здатний ефективно управляти. Це вимагає від нього вміння володіти навиками якісної оцінки відповідних процесів.

В основу банківського управління ризиками повинні бути покладені наступні принципи [2]:

- прогнозування можливих джерел збитків чи ситуацій, що спроможні призвести до збитків, їх кількісне вимірювання;
- фінансування ризиків, економічне стимулювання їх зменшення;
- відповідальність керівників і співробітників, чіткість політики та механізмів управління ризиками;

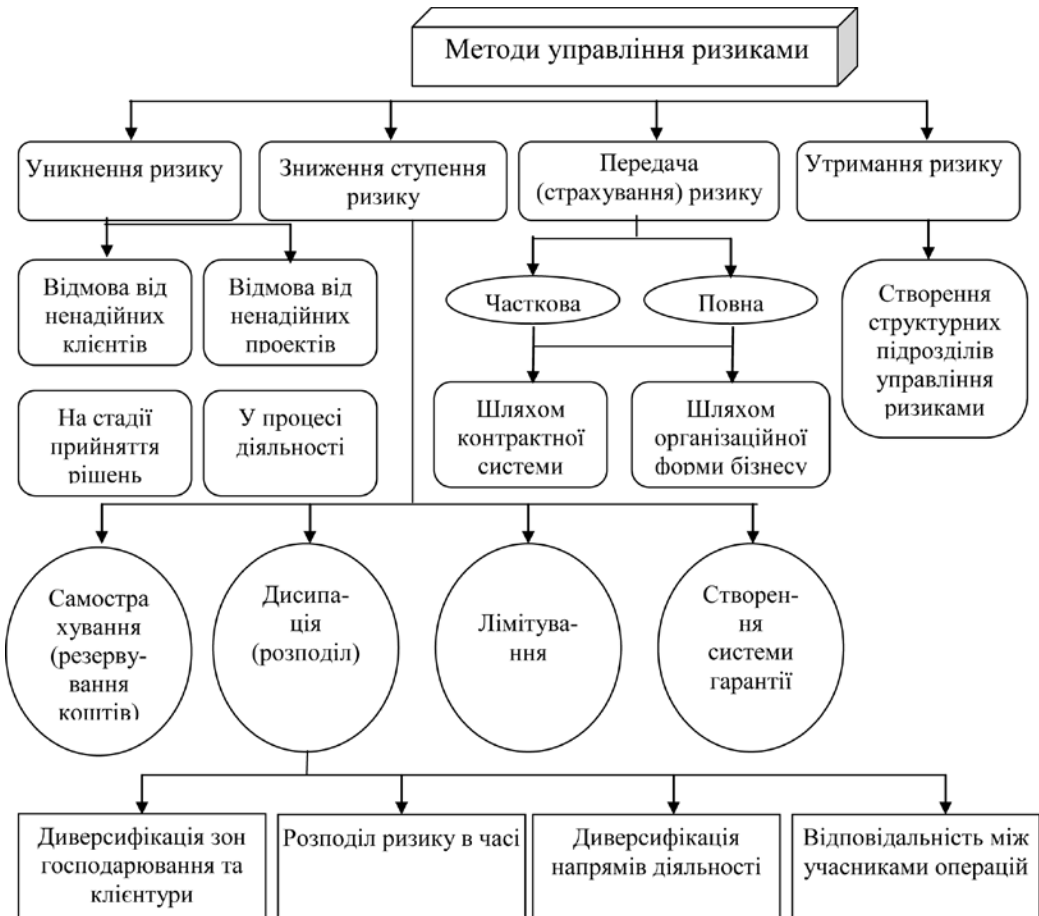

Рис. 1. Методи управління банківськими ризиками

– скоординований контроль за ризиками у всіх підрозділів та служб банків, нагляд за ефективністю процедур управління ризиками.

Управління ризиками дозволяє збільшити вартість банківської установи. По-перше, ризик-менеджмент значно зменшує величину можливих втрат у результаті настання фінансової кризи за рахунок зменшення ймовірності настання екстремальних втрат.

По-друге, ризик-менеджмент зменшує суму податкових відрахувань за рахунок зменшення волатильності доходів.

Роль функції ризик-менеджменту в комерційній організації полягає в тому, щоб застосувати затверджену (вищим

керівництвом) стратегію ризиків таким чином, щоб фінансові ризики, які піддаються кількісній оцінці (кредитний, ризик ліквідності, ринковий):

- знаходилися в межах, затверджених лімітів;
- повністю усвідомлювалися та оцінювалися до проведення операцій;
- відслідковувалися на постійній основі і своєчасно відображалися в системах управлінської інформації [2].

З точки зору практики сучасне управління ризиками необхідне для наступного:

- західні рейтингові агентства керуватимуться положеннями Базельського комітету при аналізі банків;

- закордонні банки-контрагенти будуть розраховувати показники адекватності капіталу на основі положень Базельського комітету;
- аудитори цікавитимуться адекватністю систем управління ризиками операцій банку;
- з приходом на вітчизняний банківський ринок західних фінансових інститутів (які спиратимуться на систему глобального управління ризиками – положеннями Базельського комітету) вони матимуть менше втрат (а, отже, більше прибутку), і як наслідок матимуть вищу конкурентоспроможність.

Підбиваючи підсумки проведеного дослідження, підкреслимо, що, по-перше, методологію ризик-менеджменту необхідно використовувати для прийняття рішень при управлінні фінансами в банківських установах, оскільки він дає вагомий результат для підвищення якості та ефективності управління банківською установою.

По-друге, ефективність системи управління ризиками є невід'ємною складовою ефективності діяльності банку в цілому і може бути оцінена за ступенем досягнення поставлених цілей, кінцевим результатом бізнесу банку, а також за специфічними критеріями: доходами (збитками) від ризикових операцій, кількісними показниками ризику, якістю системи адаптації, обґрунтованості використання механізмів регулювання ризикової політики та ін.

По-третє, управління ризиками – це проведення заходів, спрямованих на мінімізацію відповідних ризиків, і пошук оптимального співвідношення між дохідністю і ризиком; містить оцінку, прогноз і страхування відповідного ризику. Таким чином, системи управління ризиками дають змогу керівництву банку виявити, локалізувати, виміряти й проконтролювати той чи інший вид ризику і тим самим мінімізувати його вплив.

І насамкінець, слід зазначити, сучасні тенденції розвитку банківської системи в Україні підтверджують, що більшість вітчизняних банків перейшли від стану, коли їм доводилося вирішувати питання виключно пов'язані з проблемами виживання, до питань розвитку бізнесу, необхідності капіталізації, розширення інфраструктури, збереження своїх активів, створення нових нетрадиційних для вітчизняного фінансового ринку банківських продуктів, нарешті, побудови системи ризик-менеджменту, що відповідає реаліям сьогодення. Тому одним із головних завдань для вітчизняних банківських установ є розробка і впровадження ефективного ризик-менеджменту, який відповідав би вимогам національного фінансового ринку.

Література

1. *Банковское дело: стратегическое руководство. 2-е изд. – М.: Изд-во "Консалтбанкир", 2001. – 432 с.*
2. *Беляков А. В. Банковские риски: проблемы учета, управления и регулирования: Управленческая методическая разработка / А. В. Беляков. – М.: БДЦ-пресс, 2004. – 256 с.*
3. *Методичні рекомендації НБУ щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України // <http://kbs.flint.kiev.ua>*
4. *Примостка Л. О. Фінансовий менеджмент банку. – К.: КНЕУ. – 2004. – 279 с.*
5. *Роуз П. С. Банковский менеджмент: пер. с англ. 2-го изд. – М.: "Дело ЛТД", 1995. – 768 с.*
6. *Синки Д. Ф. Управление финансами в коммерческих банках: Пер. с англ. – 4-е перераб. изд. / Под ред. Р. Я. Левиты, Б. С. Пинскера. – М.: 1994, Catalaxy. – 820 с.*
7. *Basel II. Handbuch zur praktischen Umsetzung des neuen Bankenaufsichtsrechtes. – Berlin, 2005.*